

- голова, В.Ф. Цвих, Ф.Г. Семенченко та ін. – Херсон: Вид-во «Олді-плюс», 2011. – С. 7-12.
10. Баранов Н.А. Трансформация политического сознания современного российского общества // Политическая экспертиза: ПОЛИТЭК. Научный журнал. Том 3. № 1. СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2007. – С.82-98.
  11. Хантингтон С. Третья волна. Демократизация в конце XX века. – М.: РОССПЭН, 2003. – 368 с.
  12. Кожний п'ятий киянин вважає, політичним режимом в Україні має бути диктатура / [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://politua.info/index.php?option=com_content&task=view&id=420&Itemid=82
  13. Популярність графі «проти всіх» встановила рекорд в Україні / [Електронний ресурс] – Режим доступу: tsn.ua/ukrayina/populyarnist-grafi-proti-vsikh-vstanovila-rekord-v-ukrayini.html
  14. Круглашов А., Ротар Н. Авторитарні девіації політичного режиму в Україні // Сучасна українська політика. – К.: Вид-во «Центр соціальних комунікацій», 2011. – Вип. 23. – С. 162-176.
  15. Мартьянов В.С. Постмодерн – реванш «проклятой стороны модерна»// Полис. – 2005. – № 5. – С. 144-157.
  16. Шевченко О. Сучасний неоавторитаризм у контексті взаємодії влади та капіталу // Сучасна українська політика. – К.: Центр соціальних комунікацій. – 2011. – Вип. 23. – С. 376-385.
  17. Кусок Л., Скрипка П. Ментальність і політична культура українців // Університет. – 2007. – № 6. – С. 52-62.

*Хомрач Вікторія Петрівна
аспірантка кафедри політології
КНУ імені Тараса Шевченка*

УДК: 323.1

РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ НОВОГО ПОСТРАДЯНСЬКОГО ПРОСТОРУ

У статті розглядається феномен національної ідентичності, а також аналізується її роль у формуванні нового пострадянського простору.

Ключові слова: *самоідентифікація, національні ідентичність, пострадянський простір, наднаціональні утворення.*

В статье рассматривается феномен национальной идентичности, а так же анализируется ее роль в формировании нового постсоветского пространства.

Ключевые слова: *самоидентификация, национальная идентичность, постсоветское пространство, наднациональные образования.*

The article deals with the phenomenon of national identity, and analyzes its role in the formation of a new post-Soviet space.

Keywords: *identification, national identity, the post-Soviet space, supranational entity.*

Минає двадцять перший рік з моменту розпаду Радянського Союзу і утворення нових незалежних держав. На пострадянському просторі відбуваються трансформаційні процеси, котрі можна назвати одними з ключових в сучасній світовій політиці. Радянський Союз як суб'єкт міжнародних відносин і геополітична реальність припинив своє існування, що обумовило утворення безлічі проблем для незалежних держав не тільки в економічному і державному будівництві, але і чимало труднощів, пов'язаних з національною та історичною

самоідентифікацією, що припускає усвідомлення себе як націю, національну пам'ять, культурне, психологічне, політичне сприйняття СРСР і «зовнішнього» світу.

Метою статті є визначення ролі національної ідентичності у процесі формування нового пострадянського простору.

Пострадянські держави стали носіями особливої моделі етнополітичної трансформації і національно-державної ідентифікації, як і раніше включає в себе **загальне** - радянську і дорадянську історію (територію, мову, психологію), і **особливе** - свою конфігурацію національних інтересів і зовнішньополітичних орієнтирів в новій незалежній державі (1, с.54-55). На думку экс-міністра закордонних справ Великобританії Д. Мілібенда, поняття пострадянського простору застаріло: «... межують з Росією колишні радянські республіки - це незалежні держави з суверенними кордонами. Україна, Грузія та інші - це не «пострадянський простір». Це - незалежні суверенні країни, що володіють власним правом територіальної цілісності»(2). Формується нова національна ідентичність, що включає в себе усвідомлення своєї країни як частини всього світу, а не тільки пострадянського простору.

Розглядаючи феномен національної ідентичності, вчені зосереджують свою увагу на різноманітних аспектах, що пізніше знайшли своє оформлення в окремих підходах. До основних можна віднести:

- **Примордіальний** (Е. Сміт, Ю. Бромлей, К.Гірц, А. Кулига, М. Руткевич, Е. Шилз). Нація розглядається як об'єктивно дана реальність, вища форма етнічної спільності людей, що говорять однією мовою, мають спільну культуру, традиції, психологію і самосвідомість. Усі види «прадавніх» ідентичностей, зв'язків вважаються апріорними, природними, біологічними «даностями». Національна ідентичність розглядається як колективне відчуття лояльності, прив'язаності, що виникає з відчуття природної і духовної близькості.

- **Модерністський** (Т. Адорно, Ф. Барт, Ю. Габермас, Г. Маркузе, С. Олзак). Нація не є стародавнім, апріорним чи колективним утворенням, а продуктом економічних змін, індустріальної революції, утворення сучасних держав. Саме нація творить мову, релігійну належність, територію. В свою чергу національна ідентичність більше не базується в основному на етнічності, а формується на основі громадянськості.

- **Постнекласичний** або **конструктивістський** (Б. Андерсен, К. Вердері, А. Міллер, Е. Ренан, В. Тишков). Нація та національна ідентичність є продуктом уяви, ідеєю чи проектом, що формується під впливом дискурсивних практик – політичних, наукових, освітніх, тощо.

В свою чергу представники конструктивістського (інструментального) і примордіалістських підходів по-різному розглядають поняття національної ідентичності, в тому числі, її вплив на трансформаційні процеси в пострадянському просторі. З точки зору конструктивістського підходу, нація є штучним конструктом, продуктом суспільної свідомості, сформованого в період модернізації, індустріалізації та розвитку капіталізму. Не нація формує кордони держави, а держава межі нації, національна ідентичність неорганічно дозріває в процесі історичного розвитку, як стверджують представники примордіалізму, а штучно стимулюється державою (3, с.1, 5). На думку одного з провідних російських соціологів А. Г. Здравомислова, насправді, для того, щоб люди могли відчути себе приналежними до певної національної спільноти, повинна бути виконана колосальна робота: встановлені законні межі і визначено геополітичне розташування даної нації по відношенню до інших народів, розроблена певна політика в галузі державної мови, створена система уявлень про історичне минуле народу (4, с.21). Дійсно, після розпаду СРСР на першому етапі державного будівництва молоді пострадянські республіки були зайняті питаннями конструювання основ своєї державності, вирішенням економічних і соціальних проблем, кадровими перестановками у владі, ліквідацією територіальних конфліктів і т.д. Проте, на даний час, в пострадянських республіках все більше уваги приділяється формуванню державного курсу країни крізь призму національної ідентичності, більш активно піднімається питання про вибір шляху розвитку, формування національної ідеї, національної самоідентифікації нації і держави, що знаходить своє відображення в процесах історизації

нації, пошуку її коренів, визначних подій та діячів, основною метою якого є консолідація нації за культурно-етнічною ознакою, заради чого часто переписують і реінтерпритують історію, забезпечуючи послідовність місця і ролі країни в ній. Безперечно, неприпустимим у відносинах між усіма колишніми радянськими республіками є фальсифікація історії, взаємні звинувачення та інше. «Це несе тільки руйнівний ефект ... Потрібен діалог, і зацікавлені в ньому всі сторони» (5, с.59).

Таким чином, сьогодні багато авторів говорять про рівність примордіалізму в умовах глобалізації (6, с.2). Що підтверджує тезу Е. Сміта: «нація - це не стан, а процес» (7). Це процес мобілізації, який не стоїть на місці. В кожному новому поколінні відбувається «реінтерпритація» нації, її переосмислення, а значить, переосмислення національних інтересів, національної ідеї, політики. Саме з національної ідентичності, за висловом С. Хантінгтона, формуються національні інтереси, і, отже, політичний курс країни. Такі процеси найбільш характерні для перехідних суспільств і трансформаційних держав, якими є пострадянські країни.

Республіки колишнього СРСР стали незалежними в історично стислі терміни. Однак самовизначення і національна самоідентифікація - це завжди дуже тривалі процеси, розтягнуті на десятиріччя. Новостворені незалежні держави багато в чому вибудовують свою політику «від супротивного», відштовхуючись від колишньої метрополії як точки відліку, протиставляючи себе колишній імперії.

Таким чином, пострадянський простір поступово втрачає свою початкову суб'єктність, і, в певному сенсі, це вже не пострадянський простір зразка 1991 року, це простір, який поступово позбавляється від компонентів, що зберігалися з радянської епохи. Це стосується і політичної, і економічної, і ідеологічної сфер. Колишні радянські республіки здобули політичну незалежність, зміцнили свій державний суверенітет, отримали міжнародне визнання і правове оформлення, увійшли в світове співтовариство, міжнародні фінансові організації, напружували досить вагомні економічні зв'язки з державами, які не входили до складу Радянського Союзу, а також з європейськими інституціями (ЄС, Рада Європи, ОБСЄ), НАТО та ін.

Такі наднаціональні утворення спричинюють трансформацію національних ідентичностей, втручаючись у соціокультурну сферу держав-членів, так як здійснюють власні напрямки політики ідентичності (освітню, культурну, інформаційну тощо). Національна ідентичність як сфера ідей, цінностей та змістів трансформується під впливом наднаціональних акторів міжнародних відносин, які привносять на терени національної держави свої ідеї, цінності та змісти.

Для конструювання національної ідентичності використовуються наступні механізми:

- різноманітні проекти державних об'єднань, що створюються та розвиваються відповідною елітою, розвиток та впровадження ідеологем та міфів, що є механізми соціокультурного синтезу всередині національного утворення;
- політика громадянства державного утворення;
- побудова спільного інформаційно-комунікаційного простору, що поширює у суспільстві ідеї щодо легітимності національного утворення та створює уніфіковані поля обміну та комунікації; поява певної національної «уявленої спільноти»;
- уніфікація та гомогенізація освітньої системи; освітня система базується зокрема, на вихованні громадян держави;
- запровадження однієї державної мови, що виконувала б об'єднуючу функцію спільноти;
- здійснення національної культурної політики, в якій особлива увага приділялась розвитку національній системі бібліотек; бібліотека є системою збереження та передання відповідних змістів та ідей;
- символізація національного рівня (прапор, гімн, наднаціональна валюта, архітектура, інша спільна символіка).

На пострадянському просторі в свою чергу утворились групи держав позиції та інтереси яких дуже схожими, в деяких моментах співпадають, в той час коли між іншими виникають протиріччя, що заважають їх співпраці.

Таким чином, на місці колишнього Радянського Союзу виникла абсолютно нова система, що включає в себе елементи, які ніколи раніше не входили до складу СРСР. Особливо виразно ця тенденція проявляється на прикладі інтеграційних об'єднань. Істотний вплив на політичні процеси на пострадянському просторі мають і зовнішні чинники. Деякі члени Співдружності орієнтовані на західний інтеграційний вектор, прагнуть вступити в НАТО і претендують в більш довгостроковій перспективі на вступ до Європейського союзу. Інші країни Співдружності, територія яких, як правило, знаходиться в Азії, розвивають східний напрямок своєї зовнішньої політики. Ряд держав виступають за багатовекторну інтеграцію у світове співтовариство (4, с.33). Безумовно, республіки колишнього Радянського Союзу, стали частиною глобальної світової системи, хоча ступінь їх інтегрованості у політичній та економічній сферах різна.

Росія, як і раніше, має високий ступінь впливу на пострадянському просторі, однак її позиції як ядра слабшають. Можливості, способи і важелі такого впливу часто суттєво обмежені, що особливо проявилось під час низки так званих «кольорових» революцій в республіках. Ряд політологів пов'язує це з накопиченими проблемами всередині СНД, і невизначеністю в шляхах реформування Співдружності. Дослідники Ю. Косів і А. Торопигін відзначають, що «в деяких країнах СНД взяли гору відцентрові спрямування» (5, с.175). Основні причини таких переорієнтації: нездатність республік знайти нішу в міжнародних економічних і політичних структурах і в структурах безпеки, страх дестабілізації в разі різкого відштовхування від Росії в таких переважно російськомовних країнах, як Україна і Казахстан, надія вирішити проблеми своєї територіальної цілісності (Україна, Грузія, Азербайджан, Таджикистан); надмірної вразливості свого економічного і геополітичного становища (Вірменія); паузи в діях Заходу, котрий ще не адаптувався до розпаду соціалістичної системи і Радянського Союзу, не усвідомив власні цілі, інтереси і можливості на пострадянському просторі. Тим не менш, навряд чи можна сперечатися з тим, що все це сприяло зниженню напруги на просторі Співдружності.(5)

За останні роки в трьох республіках колишнього СРСР після виборів відбулися так звані «кольорові» революції, які привели до влади опозицію («помаранчева революція» в Україні, «революція троянд» у Грузії, «тюльпанова революція» в Киргизії). В трьох інших республіках - Білорусії, Вірменії, Молдавії, відбулися масові заворушення, які кваліфікуються владою цих республік як спроби революцій. Таким чином, національна і державна ідентичність в нових незалежних державах формується на тлі широкого національного руху, в рамках якого відбувається переоцінка національних інтересів, територіально-політичних статусів, ідеології, історії країни, культурноцивілізаційної та геополітичної орієнтації, що, в цілому, впливає на трансформаційні процеси в колишніх радянських республіках і на формування нового пострадянського простору.

Література:

1. Подолянская А.О. Этнополитическая трансформация Беларуси и Украины сквозь призму миграций // Полис.- К.: 2010. №2. – С.54-63.
2. Милибэнд Д. Лондон: постсоветского пространства больше нет // BBC News Official Site [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://news.bbc.co.uk/hi/russian/international/newsid_7558000/7558484.stm
3. Нации и государство (современные зарубежные исследования). - М., 1994. – 359 с.
4. Здравомыслов А.Г. Межнациональные конфликты в постсоветском пространстве / 2-е изд.- М.: Аспект Пресс, 1999. – 286 с.
5. Косов Ю.В., Торопигин А.В. Содружество Независимых Государств: институты, интеграционные процессы, конфликты.- М.: Аспект Пресс, 2009. -256 с.

6. Семененко И.С. Дилеммы национальной идентичности: политические риски и социальные приобретения // Полис. Политические исследования. – К.: 2009. - № 6. С. 1-2.
7. Ентоні Д. Сміт Культурні основи націй. Ієрархія, заповіт і республіка. Наукове видання. – К.: Темпора, 2009. – 312 с.

*Гаврилюк Дмитро Юрійович,
аспірант кафедри політичних наук
НПУ імені М.П. Драгоманова*

УДК 32:008(4УКР)

ПОЛІТОЛОГІЧНІ РОЗВІДКИ ПРИЧИН ВИЯВУ В ПОЛІТИЧНІЙ ПРАКТИЦІ ФЕНОМЕНУ АБСЕНТЕЇЗМУ

Статтю присвячено дослідженню причин спонуку до формування в політичній поведінці виборців феномену абсентеїзму. Автор намагався скомпонувати найбільш цікаві публічні наукові розробки мотивів даного феномену, а також спробувати виокремити джерела абсентеїзму в політичній культурі громадян, які спровоковані кризою інститутів влади і громадянського суспільства.

Ключові слова: абсентеїзм, політична апатія, криза інститутів представницької влади, вибори, політична компетентність.

Статья посвящена исследованию причин побуждения к формированию в политическом поведении избирателей феномена абсентеизм. Автор пытался скомпоновать наиболее интересные публичные научные разработки мотивов данного феномена, а также попробовать выделить источники абсентеизма в политической культуре граждан, спровоцированные кризисом институтов власти и гражданского общества.

Ключевые слова: абсентеизм, политическая апатия, кризис институтов представительной власти, выборы, политическая компетентность.

The article investigates the reasons to urge the formation of the political behavior of voters phenomenon of absenteeism. The author tried to build the most interesting public research and development reasons of this phenomenon and try to isolate sources of absenteeism in the political culture of citizens who provoked the crisis in government institutions and civil society.

Keywords: absenteeism, apathy, the crisis of institutions for representative government, elections, political competence.

Актуальність дослідження. Відомо, що в минулі роки і до сьогоднішнього дня демократичні вибори залишаються одними із найдієвіших механізмів легітимації політичної влади в державі. Вибори як процес надання громадянами вотуму довіри до обраної політичної еліти та інститутів, що конституційно формуються виборчим шляхом.

Це, дійсно, підтверджується реаліями сучасного політичного життя багатьох країн світу. Проте, сам виборчий процес, як такий, не може гарантувати легітимність політичної влади. Справа в тому, що на сучасному етапі суспільно-політичного розвитку вибори перетворилися з інструменту забезпечення владарювання найбільш досвідчених, шанованих та професійних представників суспільства чи виразників їх інтересів у інструмент ефективної маніпуляції свідомістю громадян та способом нав'язування останнім у різний спосіб лідерів не з реальними, а з удаваними характеристиками та якостями. Логічно відразу спробувати поставити себе на місце пересічного виборця, який бачить, що його електоральні орієнтації на попит ствердження і розбудову в країні ефективної політики управління і забезпечення суспільними благами не виправдовуються, він починає зі свого